

Тищенко І.А.

Акмеологічний підхід до професійної самореалізації особистості зрілого віку

Тищенко Іванна Анатоліївна, аспірант
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню акмеологічного підходу до професійної самореалізації особистості зрілого віку на основі використання акмеологічних педагогічних технологій, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня професіоналізму особистості та професіоналізму діяльності, професійної зрілості та професійного акме у процесі життєвого шляху.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, акме, акмеологічний підхід, професіоналізм, професійне акме, професійна зрілість, акмеологічні технології

Вступ. Розвиток людини як суб'єкта життя являє собою процес самореалізації та становлення здатності зберігати свою визначеність, сутність у часі та взаємодії з обставинами, змінюючи та удосконалюючи її. Людина своїми діями безперервно змінює ситуації, в яких знаходиться, і разом з тим безперервно виходить за межі самої себе. З кінця ХХ століття з'явився великий інтерес до психології розвитку людини в цілому і до вивчення її зрілості. Дослідження самореалізації особистості на етапі зрілості, обумовлено в першу чергу тим, що даний віковий період є періодом найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людини. Саме в цей період особливої гостроти набула соціальна потреба у фахівця різного профілю із високим рівнем професіоналізму і майстерності.

Короткий огляд публікацій з теми. Проблемою самореалізації особистості у руслі акмеологічних досліджень займалися такі вчені, як Б.Г. Ананьєв [4], О.О. Бодальов [6], Л.С. Виготський [7], А.О. Деркач [1, 2, 8], О.І. Єфремова, В.М. Зазикін, Є.О. Клімов, Н.В. Кузьміна [9], А.К. Маркова [10], В.М. Мясичев, Ю.П. Поваренков [11], Є.І. Степанова, А.О. Реан, В.Е. Чудновський та ін.

Мета – визначити із позицій комплексного підходу поняття професійної самореалізації у руслі акмеологічних досліджень, обґрунтувати актуальність використання акмеологічного підходу до вивчення професійної самореалізації особистості у період зрілості.

Матеріали і методи. Об'єктом акмеологічних досліджень є особистість, яка прогресивно розвивається, самореалізується в конкретному виді діяльності, і яка досягає в цій діяльності вершини професіоналізму. Предметом є закономірності, механізми, умови і фактори, які сприяють високим професійним досягненням в конкретній галузі діяльності, а також розвитку професіоналізму особистості і діяльності [6].

Основними характеристиками акмеологічного підходу виступають: орієнтація на оптимізацію процесу професійної самореалізації дорослих, високий рівень продуктивності й професійної зрілості; вектор на реалізацію особистістю себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеня професійної зрілості. У процесі побудови концептуальної моделі професійної самореалізації пропонуємо керуватися наступними принципами акмеологічного підходу:

1. Принцип вершинної орієнтації у формуванні готовності до професійної діяльності. Критерій «вершинності» полягає у спрямованості на формування високого рівня професійної самореалізації.

2. Системно-функціональний принцип базується на вивченні процесів становлення творчого потенціалу людини, які призводять до успіху в професійній діяльності.

3. Рефлексивно-акмеологічний принцип. Для професіонала в сфері практичної психології, з метою досягнення успіху творчої діяльності важливо не тільки засвоєння всіх видів рефлексії, але й розвиток їх оптимальної взаємодії.

4. Принцип комплексності – передбачає готовності психолога-консультанта єдиній формуванню цілісної особистості практичного психолога, що забезпечує успішність консультативної роботи.

5. Принцип особистісної зрілості. Критерій «особистісна зрілість» полягає у належній мотивації досягнень, ставленні до свого «Я», наявності життєвих установок, здатності до психологічної близькості з іншою людиною тощо [8].

Результати та їх обговорення. Категорія «самореалізація» вперше з'явилась у гуманістично орієнтованих концепціях розвитку особистості та відповідних їм психотерапевтичних практиках. У руслі цього напрямку слід відзначити таких вчених, як А. Маслоу, Ф. Перлз, В. Райх, К. Роджерс, К. Хорні та ін. Яких об'єднує розуміння особистості як здорової, активної, здатної до самоствердження, наділеної можливостями і потребами самоактуалізації, зрілості, автентичності та іншими способами вираження прагнення до досягнення цілей або до акме. Так, самореалізація у розумінні К.А. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, С.Л. Рубінштейна – це реалізація діяльності особистості, спрямована на досягнення життєвих цілей. «Вміння ставити та утримувати цілі (починаючи від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних) забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість» [5, с. 10].

Акмеологічні ідеї про розвиток особистості висловлювались багатьма філософами стародавності. Зокрема, базові акмеологічні поняття про самореалізацію потенціалу особистості тісно пов'язані у смислового відношенні із поняттям «саморух», введеним ще Платоном. Акмеологічний по своїй суті підхід щодо набуття творчої майстерності яскраво та образно викладав Леонардо да Вінчі у своєму знаменитому трактаті «Навчання живописця».

Сучасні дослідники визначають акме (у перекладі з грецької – «вершина», «найвищий ступінь розквіту») як вершину життєвого розвитку особистості, як єдиний творчий акт, спрямований на досягнення найбільш складних життєвих завдань у будь-яких сферах життя,

реалізація яких потребує від неї значних зусиль [4, 6, 7, 8 та ін.].

Направленість і масштабність прояву акме у різних людей суттєво відрізняється. Це природно, адже люди від народження неоднакові за своїми задатками та здібностями, в них різні можливості розвитку. Однак серед цього великого різноманіття можна виділити як мінімум чотири магістральні шляхи розвитку, які відповідають відомому методологічному принципу вивчення людини (Ананьєв Б.Г., Бодальов О.О., Мясичев В.М. та ін.): 1) «пік» у прогресивному розвитку людини як індивіда; 2) найвище досягнення в особистісному розвитку; 3) видатні результати у праці (тобто пов'язані з розвитком людини як суб'єкта діяльності); 4) досягнення вершин у розвитку людини як індивідуальності [4, 6].

Визначаючи акме через призму зрілого віку доцільно розглянути позицію Б.Г. Ананьєва, який, у процесі онтогенетичного розвитку виділяв дві фази. Перша – характеризується загальним фронтальним прогресом функцій, то під час другої – еволюція супроводжується їх спеціалізацією щодо визначеної діяльності. Тривалість другої фази визначається ступенем активності людини як суб'єкта та особистості [4]. Тому «досягнення високих рівнів розвитку у зрілому віці є можливим внаслідок того, що психічні функції знаходяться в умовах оптимального навантаження, підсиленої мотивації, операційних перетворень» [14, с. 92].

Акмеологія як наукова галузь, що вивчає феноменологію та механізми розвитку людини на щаблі її зрілості, досягнення нею найбільш високого рівня в цьому розвитку також передбачає аналіз зрілості людини, маючи на увазі оволодіння конкретною професією, досягнення в ній найвищої майстерності [9]. Професійна самореалізація у руслі акмеологічних досліджень визначається як складний, багаторівневий процес досягнення вершин реалізації особистісно-професійного потенціалу з наступним його опредметненням у професійній діяльності [1]. Критерієм професійної самореалізації є досягнення особистістю як суб'єкта діяльності високого рівня професіоналізму.

О.О. Бодальов визначає професіоналізм як інтегральну психологічну характеристику праці, яка відображає рівень і характер оволодіння людиною професією, високий рівень виконання трудової діяльності [12].

А.К. Маркова виділяє 5 рівнів та 9 етапів становлення професіонала: допрофесіоналізм (етап первинного ознайомлення з професією); професіоналізм (включає 3 етапи: адаптація до професії, самоактуалізація в ній та вільне володіння професією); суперпрофесіоналізм (складається з 3 етапів: вільне володіння професією у формі творчості, оволодіння суміжними професіями, творче самопроекування себе як особистості); непрофесіоналізм (здійснення діяльності за професійно неправильними нормами на фоні деформації особистості); післяпрофесіоналізм (завершення професійної діяльності) [10].

А.К. Маркова вважає головним завданням акмеології виявлення умов просування людини до вершин, у визначенні шляхів досягнення зрілою особистістю професіоналізму [10]. Рівні професіоналізму згідно А.К. Марковій:

I. Рівень оволодіння професією, адаптація до неї – засвоєння сутності професійної діяльності, освоєння практичних способів здійснення діяльності, формування умінь і навичок для виконання професійних завдань на хорошому рівні передового інноваційного досвіду.

II. Рівень професійної майстерності – впровадження набутих знань, умінь і навичок у практичну площину. Розвиток креативних і рефлексивних умінь в рамках професійної діяльності, необхідних для створення власних інноваційних проектів.

III. Рівень самоактуалізації в професії – розробка, апробація та впровадження авторських досліджень, спрямованих на підвищення якості виконання професійної діяльності.

IV. Рівень професійної творчості – написання авторських програм, навчальних посібників, методичних рекомендацій, публічний захист [10].

Згідно акмеологічним дослідженням А.О. Деркача, Н.В. Кузьміної, А.О. Реана та інших професіоналізм включає в себе професіоналізм особистості та професіоналізм діяльності.

Професіоналізм особистості тлумачиться як якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця. Професіоналізм діяльності – системна якість суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і вмінь, володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних задач, що дозволяє виконувати діяльність із високою продуктивністю [11].

Професійна зрілість є складовою професіоналізму (Деркач А.О., Зазикін В.Г.). В.О. Бодров зазначає, що професійну зрілість можна визначити як «властивість суб'єкта праці, що характеризується вищим рівнем особистісного та професійного розвитку і проявляється у високому професіоналізмі, кваліфікації та компетентності, а також у гармонійному розвитку моральних, етичних, культурних, соціальних і професійно значущих якостей і рис особистості» [8].

В основі акмеологічного підходу закладена проблема реалізації себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеня особистісної та діяльнісної зрілості – професійного акме. Професійна зрілість стає необхідною умовою досягнення професійного акме особистості, його мотивом і базовою цінністю професіонала та складається з таких структурних компонентів: професійної спрямованості особистості як відповідності здібностей і вмінь людини вимогам професії, розвиненої професійної свідомості, наявності власної професійної філософії, розвиненої професійної рефлексії, позитивної професійної «Я»-концепції, професійної мобільності як постійної готовності до навчання, відповідності сенсожиттєвих орієнтацій професійним цілям, сформованої професійної ідентичності [9].

А.О. Деркач визначає професійне акме як високий рівень професійних досягнень індивіда, визнаний професійним суспільством як соціально бажаний результат, який помітно перевищує нормативний рівень, залучаючи інноваційні прийоми і технології у професійній діяльності особистості [8]. Іншими словами акме –

це кульмінація, пік в професійному розвитку індивіда на певному відрізку життєвого шляху.

Слід зазначити, що прикладний аспект використання акмеологічного підходу до професійної самореалізації особистості передбачає застосування акмеологічних педагогічних технологій. Методологічною основою акмеологічних технологій є активізація внутрішнього потенціалу особистості (мотиваційно-цільової сфери, здібностей, вольових якостей, самосвідомості), як умови досягнення акме-рівня.

Акмеологічні технології становлять сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку та професіоналізму [8]. Головним методом акмеологічних технологій є внутрішній або внутрішньо здійснюваний акмеологічний вплив, який сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості. Науковці відзначають, що засобами акмеологічного впливу є: спеціальні тренінги; практичні, ділові або рольові ігри; індивідуальна робота із саморозвитку за допомогою спеціальних програм і методик, зокрема

технології ігromodelювання, психолого-акмеологічного консультування, розвитку аутопсихологічної компетентності тощо [2; 3; 8; 13].

Висновки. Акмеологічний підхід до професійної самореалізації дасть можливість у процесі майбутніх досліджень оптимізувати процес професійного і особистісного зростання, самоактуалізації та самоствердження особистості зрілого віку. У межах даного підходу особистість розглядається як якість, що пов'язана зі становленням, розвитком і досягненням людиною вищого рівня реалізації особистісного потенціалу у професійній сфері. Знання закономірностей, механізмів, умов і факторів, що сприяють прогресивному розвитку зрілої особистості та її високим особистісно-професійним досягненням, дозволить надавати більш істотну допомогу в досягненні нею вершин у фізичному, духовно-моральному і професійному розвитку. Вважаємо, що саме акмеологія, яка є наукою про механізми вдосконалення людської діяльності на базі новітніх інноваційних технологій, повною мірою може сприяти зазначеним цілям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеологический словарь / [под общ. ред. А.А. Деркача]. – М. : РАГС, 2004. – 161 с.
2. Акмеология / [под общ. ред. А.А. Деркача]. – М. : РАГС, 2002. – 650 с.
3. Акмеология профессиональной деятельности педагога : [сб. науч. тр. / отв. ред. В.Н. Максимова]. – СПб. : ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2005. – 172 с.
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Анциферова Л.И. Личность с позиции динамического подхода / Л.И. Анциферова ; под ред. К.А. Абульхановой-Славской, Б.Ф. Ломова // Психология личности в социалистическом обществе. Личность и её жизненный путь. – М. : Наука. – 1990. – С. 7-17.
6. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека / А.А. Бодалев. – М. : Флинта : Наука, 1998. – 167 с.
7. Выготский Л.С. Психология развития / Л.С. Выготский ; под ред. М.Г. Ярошевского. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО Мидэн, 1996. – 512 с.
8. Деркач А.А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А.А. Деркач, Л.Э. Орбан ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 1995. – 208 с.
9. Деркач А.А. Акмеология : пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. – М. : РАУ, 1993. – 23 с.
10. Маркова А.К. Педагогическая акмеология / А.К. Маркова // Акмеология : Учебник / под общ. ред. А.А. Деркача. – М. : РАГС, 2004. – 650 с.
11. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М. : УРАО, 2002. – 160 с.
12. Рабочая книга практического психолога : пособие для специалистов, работающих с персоналом / под ред. А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Л.Г. Лаптева ; Институт Психотерапии. – М., 2001. – 640 с.
13. Таранов П.С. Приемы влияния на людей / П.С. Таранов. – Симферополь : Таврия, 1995. – 496 с.
14. Ямницький В.М. Розвиток життєтворчої активності особистості : теорія та експеримент : [монографія] / В.М. Ямницький. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. – 362 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Acmeological dictionary / [Under the General Ed. A Derkach]. – М. : RAPA, 2004. – 161 p.
2. Acmeology / [Under the General Ed. A Derkach]. – М. : RAPA, 2002. – 650 p.
3. Acmeology of professional activity of an educator : [coll. of scient. works / exec. ed. V.N. Maksimov]. – SPb. : Leningrad State University of A.S. Pushkin, 2005. – 172 p.
4. Ananiev B.G. A man as an object of knowledge / B.G. Ananiev. – SPb. : Piter, 2001. – 288 p. – Series «Masters of Psychology».
5. Antsyferova L.I. Personality from the perspective of the dynamic approach / L.I. Anciferova; Under the General Ed. K.A. Abulkhanova-Slavskaya, B.F. Lomov // Personality psychology in a socialist society. Personality and its path of life. – М. : Nauka. – 1990. – P. 7-17.
6. Bodaliev A.A. The peak of the development of an adult / A.A. Bodaliev. – М. : Flinta : Nauka, 1998. – 167 p.
7. Vygotskiy L.S. Developmental Psychology / L.S. Vygotskiy; Under the General Ed. M.G. Yaroshevskiy. – М. : Institute of Applied Psychology ; Voronezh : SPA Miden, 1996. – 512 p.
8. Derkach A.A. Acmeological principles of formation of psychological and professional maturity of the personality / A.A. Derkach, L.E. Orban ; Rus. Acad. of the state service with the President of the Russian Federation. – М., 1995. – 208 p.
9. Derkach A.A. Acmeology : towards the peak of professionalism / A.A. Derkach, N.V. Kuzmina. – М. : RAU, 1993. – 23 p.
10. Markova A.K. Educational Psychology / A.K. Markova // Acmeology : Textbook / Under the General Ed. A.A. Derkach. – М. : RAPA, 2004. – 650 p.
11. Povarenkov U.P. Psychological content of the professional formation of a human / U.P. Povarenkov. – М. : URAE, 2002. – 160 p.
12. Workbook of a practical psychologist : A guide for professionals working with staff / ed. A.A. Bodaliev, A.A. Derkach, L. G. Laptiev; Institute of Psychotherapy. – М., 2001. – 640 p.
13. Taranov P.S. Techniques to influence people / P.S. Taranov. – Simferopol : Tavriia, 1995. – 496 p.
14. Yamnitskiy V.M. The development of life-giving activity of the individual : theory and experiment : [monograph] / V.M. Yamnitskiy. – Odessa : SSC APS Ukraine, 2006. – 362 p.

Tyshchenko I.A. Acmeological approach to professional self-realization of the mature-aged personality

Abstract. The topicality of this subject is connected with the necessity of forming in specialists the ability and need for constant renewal of their professional knowledge and skills, creative self-development, and ambition to reach professionalism. The article defines such notions as «self-realization of the personality», «professional self-actualisation», «acme», «professional acme», «acmeological approach», «professionalism», «professional maturity», «acmeological technologies» basing upon the comprehensive approach according to the national and foreign researches. The article analyzes the subject, the object and the principles of the acmeological approach, and proves the usage of acmeological technologies within the acmeological paradigm.

Keywords: *self-fulfillment, professional self-realization, acme, professional acme, acmeological approach, professionalism, professional maturity, acmeological technology*

Тищенко И.А. Акмеологический подход к профессиональной самореализации личности зрелого возраста

Аннотация. Актуальность темы связана с необходимостью формирования у специалистов способности и потребности в постоянном обновлении профессиональных знаний и умений, в творческом саморазвитии, в направленности на достижение вершин профессионализма. В статье с позиций комплексного подхода определено понятие «самореализация личности», «профессиональная самореализация», «акме», «профессиональное акме», «акмеологический подход», «профессионализм», «профессиональная зрелость», «акмеологические технологии». Проанализированы принципы акмеологического подхода, обосновано использование акмеологических технологий в русле акмеологической парадигмы.

Ключевые слова: *самореализация, профессиональная самореализация, акме, профессиональное акме, акмеологический подход, профессионализм, профессиональная зрелость, акмеологические технологии*